

CRISTINA GAVRILUTA

Moshe Idel, cartea și hermeneutica negativului

Moshe Idel, The Book and the Hermeneutics of the Negative

Abstract:

For the one who studies the socio-anthropology of religions, the book itself is the main character of the fascinating journey that Moshe Idel proposes in Perfections that absorb. Cabala and interpretation Starting from the imaginary of the book in the Judaic mystical literature, as presented by Moshe Idel, we have found four main hypostases of the book: the book as a pre-existent paradigm, the book as creation, the book as a paradox, and the book as a knowledge tool. We have noticed that these hypostases are to be found also in the folk products from the traditional Romanian settings this showing the presence of similar aspects regarding the representations of the book on a social imaginary level in various cultural areas. Thus, we have tried to present the hermeneutics of the negative and its applicability for the socio-anthropological study of some divinatory phenomena that make reference to the book or whose central point is the book. Moreover, the conclusions of this analysis have demonstrated the large applicability of the hermeneutics of the negative so well described by professor Moshe Idel. This can also be extended to other socio-humanistic sciences.

1. Cartea ca “perfectiune a tuturor lucrurilor”

Fără îndoială, cărțile au fascinat dintotdeauna: ele provoacă, atrag, resping, anunță idei și mode culturale etc. Dincolo de toate acestea, ele reprezintă printre puținele dovezi materiale cum că misterul și cunoașterea pot sta laolaltă, fără a se împuțina în vreun fel în urma acestei paradoxale alăturări. „Cărțile nu sunt numai obiecte literare ce trebuie aranjate cu grijă în rafturile bibliotecilor, după cum nu sunt nici simple mediatore de idei între inteligențe sau intermediari pentru «lumi propuse» (am folosit aici sintagma fericită a lui Ricœur). Ele sunt totodată nebuloase, create de zvonuri, de credința religioasă, de reclama înțeleaptă sau, în vremurile moderne, de consumarea unei varietăți de critici. Ele sunt unițiți ce constituie mode intelectuale, care creează la rândul lor predispoziții pentru receptarea și asimilarea conținutului lor, precum și a altor cărți. Cărțile, îndeosebi cele celebre, sunt înzestrate cu aureole care le

Cristina
Gavriliuță
Lecturer, Ph.D,
at the
Alexandru
Ioan Cuza
University,
Faculty of
Philosophy,
Sociology and
Social Work

Department, Iasi, Romania. She teaches courses on Romanian and universal ethnology, general sociology, sociology of deviant behaviors and social control.

Author of the books:

Socioanthropology of the religious phenomena (2003), Sociology of deviance and of social control (2005).

E-mail: cristina_gavriliuta@yahoo.fr

Key words:

Representation, collective imaginary, hermeneutics of the negative, hermeneutics of the quotidian, divination, knowledge.

înconjoară cu mult înainte ca ele să fie deschise de cititori.¹ Această prezentare, mai mult decât completă, a universului cărții prefațează dorința unui mare devorator și iubitor de carte, precum Moshe Idel, de a trece dincolo de materialitatea cărții și a textului. Dintre toate categoriile livrești, cartea religioasă interesează, probabil, cel mai mult. Ea rămâne nucleul în jurul căruia imaginarul colectiv a țesut credințe, idei, fan-tasme și reprezentări dintre cele mai variate.

Indiferent dacă vorbim de *forma istorică* sau de cea *ontologică* a imaginarii cărții, după expresia lui Moshe Idel, impactul ei asupra mentalului colectiv este unul definitiv și irevocabil.

Omenirea cunoaște o serie întreagă de cărți care-și revendică drept autor divinitatea și care aspiră la statutul de revelație divină. Există numeroase izvoare istorico-literare, dar și etnografice, care prezintă explicit o valorizare de tip mistic și magico-religios a cărții. Vedele, Thora, Biblia, Coranul sunt scrieri emblematice și au construit în jurul lor religii puternice, religii ale cărții. Astfel, cărțile își depășesc materialitatea prezentându-se ca hierofanii, întrupări ale logosului divin. În aceste condiții, cartea nu mai reprezintă doar un simplu mesaj, idee, poruncă sau relatare cu caracter istoric, ci devine atotcuprinzătoare: este “cartea care conține și menține totul.”²

Cărțile *absorb*³ în paginile lor lucruri pe care mintea nu le poate cuprinde în întregime, răspândind mister și respect nemărginit. Dificultatea apare abia atunci când se trece la înțelegerea și interpretarea textului. În cazul textelor religioase cu caracter revelatoriu, interpretul se află în fața unei mari dileme. Cine are întâietate: autorul divin sau textul?

1.1. Cartea ca o paradigmă preexistentă

În unele variante cosmogonice, cartea constituie însăși esența creației. Ontologic vorbind, ea preexistă divinității. Mărturiile ce vin din sfera culturii și misticii iudaice atestă acest fapt. “Potrivit unui midraș deosebit de influent, Dumnezeu nu a creat scriind, ci contemplând Tora, ca paradigmă a lumii. (...) Tora scrisă are, așadar, un statut intermediar, unul care o face să împărtășească statutul preexistenței cu divinitatea și să colaboreze la procesul creației.”⁴

Ceea ce ni se pare însă deosebit de interesant este faptul că scenarii asemănătoare sunt descrise, de pildă, de unele relatări culese din spațiul tradițional românesc. Probabil că se pot afla mărturii similare și în alte zone culturale. Acest fapt arată că diversele arii culturale, independente unele de altele sau contaminându-se reciproc, au produs la nivelul imaginarii colectiv reprezentări similare. De pildă, se concede cărții un statut paradigmatic în procesul creației. Fie că este contemplată sau pur și simplu citită, cartea pare, în această variantă, să se fi detașat într-un fel de Creator. Dumnezeu însuși a consultat-o atunci când a creat lumea. Iată ce relatează un fragment dintr-o poezie populară românească:

„Într-o chilie
De tămâie,
Cu ușă de alămâie,
Imi ședea
Și-mi socotea
Și cetea Vanghelia:
Cum să facă munți înalți

Munți înalți și văi adânci”⁵

În unele reprezentări colective, logosul, în forma sa originală, apare ca o prezență grafică. Ceea ce înseamnă că întreaga creație, la origini, este cuprinsă în forma textuală. Potențial, totul preexista într-o carte atotcuprinzătoare. De remarcat aici este faptul că textul, respectiv cartea, nu se prezintă ca o creație a divinității. Practic, între divinitate și carte nu există o relație de filiație, ci una pur instrumentală : *cartea este așadar instrumentul grație căruia a fost posibilă Creația*.

1.2. Cartea ca și creație divină

În alte variante, cartea este înțeleasă ca fiind ea însăși o formă a creației pe care se fundamentează însă Facerea lumii. În cosmologia mistică, de pildă, crearea limbajului o precede pe cea a lumii. De această dată, Divinitatea este cea care se află la originea tuturor. Moshe Idel arată în lucrarea sa că acest lucru este cel mai bine exprimat în cosmologia *Sefer Ieșira*: „pentru prima oară, creația lumii a fost descrisă sistematic ca un proces precedat de creația literelor. Ele au fost făurite dintr-un văzduh primordial sau eter și, după ce au apărut, Dumnezeu le-a combinat pentru a crea lumea”⁶.

Motivul *scrierii pe cer*⁷ reprezintă o imagine similară celei descrise mai sus. El se regăsește în diverse spații europene, dar și în unele zone din România. Scrierea pe cer este o metaforă desăvârșită a spiritului tradițional care sugera în acest fel originea divină a cărții. Practic, pentru omul tradițional, întreaga lume este o carte al cărei autor unic este însuși Dumnezeu. „De-ar fi lăsat Dumnezeu/ Pământul cerneală neagră/ Și cerul hârtie albă/ Soarele un scriitor /Și luna pană de scris...”⁸

În aceeași logică a prezenței unei scrieri divine, metafora “scrierii pe cer” este dublată de *scrierea în piatră*: “După ce au încetat Dumnezeu de a grăi lui Moise, pe muntele Sinai, i-a dat cele două table ale legii, table din piatră, scrise cu degetul lui Dumnezeu” (Ieșirea, 31, 18). Alte variante ale aceleiași prezențe divine la originea scrisului și a cărții se pot descoperi la nivelul culturii populare românești. *Cartea lumii* reprezintă, de pildă, o scriere divină omniscientă care dă seama de toate din această lume. Relatările care evocă prezența unei cărți al cărui autor este divinitatea însăși, indică o aume apropiere între cei doi. Noi am numi-o *relație de filiație* între creator și creația sa, relație care valorizează în principal poziția autorului absolut. În economia creației, cartea devine de această dată un fel de mijlocitor între Divinitate și Creație.

1.3. Cartea și paradoxul celor două focuri în mistica iudaică

Ceea ce ni se pare și mai interesant este faptul că în unele scrieri mistice iudaice, așa cum arată Moshe Idel, se ajunge la o înțelegere antropomorfică a cărții. Ea se prezintă ca un *foc alb scris cu literele unui foc negru*, în expresia autorului. “Tora a fost scrisă pe brațul lui Dumnezeu. La această piele, care nu este menționată în mod explicit, se face aluzie prin termenul de “foc alb”, pe care au fost gravate literele negre ale Torei. Descrierea lui Dumnezeu ca “foc” nu este nouă; o întâlnim în Biblie unde Dumnezeu este denumit *eș okhela*, “foc mistuitor”⁹. Această *antropomorfizare* a cărții face ca relația dintre divinitate și carte să se suspende. Practic, cartea se identifică cu creatorul și devin una. Această unitate a divinului cu textul se produce sub forma unei *absorții a divinului de către text*, remarcă Moshe Idel. Într-o astfel de interpretare, cartea și autorul ei divin

capătă aceeași importanță cosmogonică.

Cele trei variante care descriu relația divinului cu textul scris, dincolo de nuanțe și interpretări, evocă un fapt indubitabil: *pentru imaginarul colectiv, cartea și, în special cartea religioasă, are o reprezentare aparte*. Ea iese din sfera profanului și temporalității înscriindu-se în cea a sacralului și eternității. La limită, cartea se identifică cu înșăși divinitatea al cărei unic autor este. Or, acest fapt nu poate rămâne fără urmări la nivelul imaginilor și reprezentărilor colective ale cărții în general.

1.4. Cartea ca mijlocitoare a adevăratei cunoașteri

Indiferent de felul cum se reflectă raportul dintre divinitate și carte, un lucru este sigur: ea este expresia prin excelență a cunoașterii, a unei cunoașteri adevărate. Din cele arătate până acum reiese faptul că accesul direct la acest tip de cunoaștere ne este limitat. Singurul care știe și cunoaște totul este Dumnezeu. El contemplă, scrie sau se identifică și se absoarbe în textul divin. În aceste condiții, omul poate accede la această cunoaștere divină? Textele cabalistice, dar și unele legende populare sau mituri, susțin că acest lucru ar putea fi realizabil.

Totuși, nu vom zăbovi acum asupra acestora, ci asupra unui aspect destul de puțin analizat. Este vorba de relația oarecum subtilă dintre *semn, scriere și divinație* văzută ca o cale de cunoaștere. O asemenea abordare este, poate, una extrem de sugestivă și vine în sprijinul ideii că, din punct de vedere interpretativ, divinația se poate realiza în două direcții: 1) într-un sens *formal, direct*, care favorizează strict relația *semn – semnificație*; și 2) un altul mai subtil, specific profeților, misticilor, magicienilor veritabili sau inițiaților. Aici demersul se continuă către o *hermeneutică a negativului* și chiar a *cotidianului*.

Firește, suntem tentați să gândim o hermeneutică a negativului, mai ales în raport cu semnul scris. Acest fapt este pe deplin explicabil, mai ales dacă avem în atenție *Cartea ca "perfectiune a tuturor lucrurilor"*. Adesea, relația dintre *semn – scriere – divinație* este pusă în relație cu (atot)cunoașterea. Ea ar denumi o formă primară (una magico-religioasă) a cunoașterii livești de mai târziu.

Ilustrative sunt exemplele de divinație cu ajutorul cărții din diverse spații și arii culturale. China, Mesopotamia sau spațiul celtic cunosc forme specifice de divinație mijlocite prin scris sau semn. De exemplu, în China „divinația nu are numai ambiția de a prezice viitorul, ci ea pretinde să decodifice Universul așa cum se folosea de un text unde se găsea înscrisă ordinea întregii lumi, pe o tabletă pe care zeul avea să traseze destinele.”¹⁰ Autorii găsesc suficiente argumente care să susțină ideea conform căreia în China scrierea ar putea fi socotită *fiica grafismului divinatoriu*. Cert este că ideogramele chineze exprimă idei, și nu concepte. Acestea sunt un indiciu că semnul era perceput ca având valoare comunicațională de sine stătătoare. Mai mult, percepția chineză asupra semnului indică natura convențională a scrierii și a semnificației celor scrise. Așa cum ideea poate fi exprimată doar cu ajutorul unui semn, interpretarea, adică aflarea sensului și semnificației unei idei, nu le poți afla decât pătrunzând dincolo de semn. Jean P. Vernant crede că, în esență, „scrierea chineză leagă în principiul său ideografia de divinație.”¹¹

Un alt exemplu este cel celtic. Conform unei definiții mai generale, tot druidul este poet și ghicitor sau profet. Divinația era văzută aici asemeni unei „științe care luminează”. În spațiul celtic, *semnul* primea o valoare egală sau chiar superioară scrisului, însă acesta rămâne un exercițiu redutabil de divinație. Orice semn scris devine un

mesaj pe care numai druidul reușea să-l interpreteze cum se cuvine. Unele poeme arată că cel care a dezvăluit secrete privind descifrarea runelor este însuși zeul Odin. Fiecare semn runic nu înseamnă un sunet, așa cum se întâmplă în scrierile noastre, ci o idee. Astfel, druizii gândeau divinația ca pe o formă de cunoaștere și o puneau în legătură directă cu scrierea. Dovadă este faptul că termenul utilizat pentru profet/divin este *wite-ga* sau, în germana veche, *wizzago*. Ambii termeni au o origine comună: etimologic sunt derivați din *witah*, însemnând *cunoaștere*. Astfel de mărturii pot dovedi că scrisul ar putea avea originea într-o seamă de practici de factură magico-religioasă. Iar acestea, la rândul lor, s-ar sprijini pe ideea existenței unor cărți atotcuprinzătoare de natură divină. Imaginarul ontologic al cărții dă peste timp variante interpretative, dar și practici specifice legate de producțiile livrestre laice sau religioase.

În spațiul românesc tradițional, dar și în cel actual, constatăm cu surprindere folosirea cărților religioase (Evanghelie, Psaltirie, Biblie sau, pur și simplu, a cărții de rugăciuni) în practici divinatorii specifice. Practica *deschiderii cărții*, a *citirii Psaltiriei sau divinația cu ajutorul cheii și al cărții* sunt doar câteva exemple. „Sunt încă oameni care duc oamenii pătimiși de cutare boală ori necaz spre a le da în pravilă și preotul le deschidea o carte bisericească, de obicei Evanghelia, așa, la întâmplare, și unde se deschidea cetește și se leagă de cutare cuvânt care i se pare nimerit și-l potrivește spuind omului pricina boalei, sfârșitul ce-l așteaptă și câte sărindare să deie și la câți preoți: un fel de oracol! Obişnuit, căutatul în pravilă se face după slujba sfântului maslu.”¹² Practica deschiderii cărții este una întâlnită și astăzi: „Am fost și eu la preot și mi-o deschis cartea dar nu acuma, mai demult. A făcut semnul sfintei cruci pe carte și m-a pus s-o deschid. Da’ eu știam că dacă se deschide la roșu este semn bun, dar dacă-i pe negru înseamnă necaz. După ce am deschis-o, popa a început să-mi spună ca și cum ar citi, da nu citea... Doară în carte nu stătea scris necazu meu, dar el vedea acolo ce mă interesa pe mine. Și tare bine mi-o mai spus...”¹³ (E. 68 ani, Suceava).

Indiciile importante în cazul divinației prin deschiderea cărții sunt: culoarea cu care apar literele scrise (roșu sau negru), dar și conținutul capitolelor la care se deschide cartea. Ion H. Ciubotaru în *Marea Trecere* scrie tocmai despre acest lucru. De exemplu, dacă unui bolnav i se deschide cartea la capitolul *Fericirile* înseamnă că va muri în scurt timp, dacă va deschide cartea la *Viața lui Iov*, va avea același destin ca personajul biblic. Toate acestea, precum și o serie de formulări lingvistice uzuale (“scrie la carte”, “ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”, “știutor de carte” etc.), indică credința oamenilor în existența unor cărți sacre, uneori misterioase (*Cartea vieții*, *Cartea lumii*, *Cartea sorții*) omniscente. Folclorul românesc reține o serie de secvențe în acest sens:

„Părinte, popa Ilie,
la caută-n pascălie
și te uită, popă-n carte
Avea-oi multe păcate...”¹⁴

Versurile populare evocă posibilitatea cunoașterii prin mijlocirea cărții. Simpla lectură, interpretarea, contemplarea pot reprezenta căi de cunoaștere adevărată. Desigur, se poate merge de la o interpretare *mantică* (așa cum ne arată exemplele de mai sus) la una de tip *rațional* (literar-lingvistică, istorică, filosofică etc.)¹⁵ Ceea ce este însă important în toată această ecuație, *semn - scriere - divinație*, este faptul că înțelegerea mantică a unui text a generat ceea ce Moshe Idel numea a fi „descoperirea experiențială, prin trăire spirituală a divinului din text”.¹⁶ Culoarea literelor, forma textului, poziția sa, simpla prezență a cărții și chiar lectura sa, definesc practici magico-religioase care

ascund în spatele lor o anume reprezentare și valorizare a cărții. Indiferent de situație, scrierea rămâne suport, *pre-text* sau mediator al cunoașterii. Faptul că în spatele textului sacru stă însuși autorul divin înseamnă că actul interpretării capătă alte conotații. Ele valorizează tocmai partea nevăzută, negativul textului.

2. De la hermeneutica negativului la hermeneutica cotidianului în practicile divinatorii

2.1. Hermeneutica negativului ca o (auto)contemplare a divinității

Descrierea cărții ca un *foc negru pe foc alb* face trimitere și la ceea ce Nicolaus Cusanus numea a fi *coincidentia oppositorum*. Albul și negru sunt contrarii care, în mod firesc, nu pot sta laolaltă. Ele pot reprezenta o formulă paradoxală (*foc negru pe foc alb*) care vine să sublinieze originea divină și sacră a cărții. Însăși interpretările cabalistice medievale ale acestei imagini fac trimitere, așa cum afirmă Moshe Idel, la dimensiunea simbolică a celor două focuri. “Forma interioară este spațiul alb, locul configurației negre a literei. Forma interioară este cea importantă, așa cum este sufletul, care susține trupul.”¹⁷ Or, acest fapt constituie premisa pentru a gândi un altfel de interpretare a textului sacru. De această dată mesajul textual trece în plan secund. Ceea ce capătă cu adevărat interes este *forma textului* redusă la o împletire de foc alb și negru. Așa se explică de ce în unele variante ale textelor midrașice citate de profesorul Idel, dar și în unele reprezentări populare ale cărții, Dumnezeu *contemplă* cartea și nu o citește. Înțelegem prin aceasta că textul reprezintă, în ultimă instanță, un *pre-text* pentru a ajunge la esență.

Plecând de la acestea, Moshe Idel propune o hermeneutică a textelor sacre, în special a Torei. Orice literă scrisă (neagră) lasă loc unor contururi și spații albe care formează *negativul textului*. *Dacă textul nu reprezintă decât un pre-text pentru cititorul și interpretul cărții religioase, atunci ceea ce capătă semnificație în această împletire textuală de alb și negru este tocmai acest negativ ce se constiuie ca un alfabet alb*. Aici s-ar afla adevărata cunoaștere. Cu certitudine, înțelesurile ascunse și adevărate ale textelor sacre stau dincolo de cuvinte și de forma lor. Ele se pot identifica cu albul din negativul textului și, la limită, se identifică cu însăși divinitatea. “Tora a fost scrisă pe brațul lui Dumnezeu și, implicit, pe pielea brațului lui Dumnezeu. La această piele, care nu este menționată în mod explicit, se face aluzie prin termenul de “foc alb”, pe care au fost gravate literele negre ale Torei.”¹⁸

Revenind la aceeași secvență a contemplării¹⁹ literelor/textului înscrise pe chiar pielea divinității, actul de creație ni se relevă ca fiind o (auto)contemplare a divinului. Adevărul și misterul actului creator se află, așadar, dincolo de litere și cuvinte, în însăși creatorul divin. „Din punct de vedere semiotic, doar dimensiunea neagră operează ca semnificant cu înțeles, fiindcă numai ea comunică un anumit conținut cititorilor. Însă, din perspectivă mistică, (și magico-religioasă – n.n.), focul alb presupune un statut superior care, deși este lipsit de înțeles din punct de vedere semantic, reflectă mai degrabă în mod direct trupul divin decât intenția lui Dumnezeu, așa cum este ea exprimată în Tora.”²⁰

O astfel de înțelegere mistică a textului nu poate rămâne fără ecou la nivelul imaginarului colectiv. Remarcăm două din ipostazele în care ar putea supraviețui astfel de

motive interpretative. Am menționa aici atitudinea cititorului (post)modern de a descifra sensurile și înțelesurile unui text laic. Față de cititorul religios, cel laic își consumă efortul în a decifra și “construi” noi sensuri ale textului lecturat. Schema de interpretare care se aplică aici ar putea fi rezumată în formula: *actul lecturii - semn- semnificație*. Cu toate că știe că în spatele textului se pot ascunde și alte înțelesuri, cititorul laic nu reușește să se despartă de materialitatea textului, așa cum se întâmplă în cazul celui religios. În cazul textului laic, această *raportare democratică* a cititorului, așa cum anunța Moshe Idel, nu trece de granițele textualității, pentru a valoriza în cele din urmă negativul său. *Demersul analitic* pe care îl practică cititorul laic “înlocuiește schimbul reciproc între cititor și subiectul credinței sale”.²¹ Moshe Idel vede în aceasta un demers *dezintegrator* și nu unul *integrator*, ca în cazul lecturii religioase.

Pe de altă parte, am mai putea remarca prezența acestei “lecturi a negativului”, cel puțin la nivel inconștient sau intuitiv în cazul unor practici magico-religioase de tip divinătoriu. Ele arată o anume disponibilitate a interpretului de a sonda necunoscutul utilizând ca *pre-text* semnul. Cercetările întreprinse de noi ne-au demonstrat că acest fapt este specific doar unei anumite categorii umane. Debarasați de constrângerile raționale și analitice ale științei moderne, ei se revendică ca aparținători ai unei științe populare ce valorizează simbolul și prezența acestuia în lume ca marcă a negativului.

2.2. Hermeneutica negativului și practicile divinatorii

Așa cum am arătat, teoria hermeneuticii negativului poate fi aplicată cu succes și în cazul practicilor divinatorii. Faptul acesta l-am înțeles în timpul cercetării pentru teza de doctorat, în urma unui dialog cu o persoană care practică ghicitul în cafea. Iată câteva din mărturisirile sale: „Eu știu să *citesc* în cafea de multă vreme. Am inspirație... Mi se întâmplă să am și vise ciudate care prevestesc unele lucruri... La cafea este mai simplu: interpretezi semnele negre care apar în cafea după ce *întorci* cana. Inel înseamnă logodnă, cifra cinci căsătorie, coroana este mari realizări, șiruri de cafea înseamnă drum, cruci evenimente, iepure frică... Dacă-s pe alb, ele sunt semne bune, dacă-s pe negru prevestesc lucruri rele, chiar și moartea. (...) Am cunoscut o femeie care citea numai formele albe dintre zaț, nu urmele lăsate de zaț. Da... era foarte pricepută și spunea tare bine... Da-i tare greu să faci asta. Ea mi-o arătat și cum se face. Spunea că acolo-s adevăratele semne...” (D., 48 ani, Suceava).

Aceste afirmații sunt extrem de sugestive, demonstrând faptul că unii au intuit importanța negativului în actul interpretativ. Două secvențe din cercetarea noastră de teren sugerează acest fapt: 1) *culoarea fondului* care simbolizează valoarea pozitivă sau negativă a semnelor și semnificației acestuia ; și 2) folosirea negativului ca semn pentru a fi interpretat. De fapt, este destul de greu să credem că niște banale semne care pot fi asociate cu diverse lucruri din realitatea vizibilă și care se pot preta unor interpretări diverse pot furniza adevăruri absolute, definitive.

Din perspectiva unei hermeneutici a negativului, semnele pot fi socotite simple mijloace vizibile care ar putea mijloci pătrunderea invizibilului, a negativului. Desigur, acest fapt ar putea fi valabil în special pentru cei care gândesc divinația ca pe o artă care mijlocește o cunoaștere ascunsă, adevărată, proprie divinității. Pentru ceilalți, care o practică mai mult ca un exercițiu ludic, de divertisment sau chiar ca o formă de afacere profitabilă, ideea întâlnirii cu cunoașterea adevărată cuprinsă în negativul textului ar putea funcționa, cel mult, la nivelul inconștientului. În multe situații, ea se oprește la

efortul interpretării unor semne și simboluri după coduri prestabilite. Există însă și excepții: „La început a fost o joacă, o curiozitate, dar am observat că se întâmplă ceva ciudat... un fel de inspirație care mă face să rămân surprinsă când ceilalți îmi confirmă unele previziuni. Cum să vă spun...privesc semnele și parcă îmi vin în minte tot felul de idei.” (V., 46 ani Suceava).

Așadar, drumul complet al actului interpretativ în practicile mantice ar fi următorul: *hermeneutul recurge la o practică pentru a descoperi semne și apoi semnificații și pentru ca, în cele din urmă, să ajungă la negativul semnului*. Avem în atenție aici practicile divinatorii care presupun o anumită inițiere și care sunt înțelese în primul rând sub aspect spiritual.

În acest caz, este firesc să ne întrebăm: Am putea explica prin mijlocirea acestui model orice practică divinatorie? Cum am putea distinge negativul oricărui semn (zborul păsărilor, freamățul copacilor, imaginile unui vis etc.)? Sugerăm două răspunsuri care ar putea aduce unele lămuriri:

a) La un nivel empiric, credem că negativul este reprezentat de însăși contextul în care se produce. Discutăm, cu alte cuvinte, despre o *hermeneutică a cotidianului*. Psihanaliștii au înțeles acest fapt și interpretează visele plecând de la o serie de evenimente cunoscute din viața persoanei.²² Dacă acceptăm acest fapt, atunci cel care practică divinația este un extrem de fin observator al realității. El descifrează viitorul cunoscând prezentul și trecutul. Cum este posibil să realizeze acest fapt? Probabil, pe baza unei logici combinatorice precise. Metoda fractalică propusă de Ioan Petru Culianu poate avea succes în acest context. Chiar Culianu a demonstrat valabilitatea teoriei sale, anticipând cu mult timp înainte căderea sistemului comunist din România și componența aproximativă a primului guvern postdecembrist.²³

b) La un alt nivel însă, descifrarea negativului poate echivala cu accederea pe căi spirituale, necunoscute muritorilor de rând, la ceea ce numim a fi cunoașterea divină. De această dată semnul și, implicit, simbolul ar deveni doar simple pretexte pentru cel care deține secretul interpretării „spațiilor albe, ale negativului”. Este și cazul divinației inspirate când o seamă de inițiați pot exprima spontan anumite lucruri care aparțin unor dimensiuni temporale diferite. Așa cum lectura Torei poate deschide spiritul credinciosului către o realitate transcendentă, inefabilă, și contemplarea unor semne poate oferi aceleași rezultate. În primul caz se privilegiază credința și trăirea, în al doilea, o cale experimentală.

În loc de concluzii

Plecând de la imaginarul cărții și folosindu-se de interpretările mistice iudaice, Moshe Idel demonstrează că un anume tip de “lectură” a cărții religioase poate conduce către rezultate surprinzătoare. Hermeneutica negativului poate prilejui așadar nu doar o experiență excepțională pe planul cunoașterii, ci și una absolută. La limită, ea poate mijloci întâlnirea cu însăși autorul textului divin. În cazul unei lecturi religioase, această “întâlnire” stă sub semnul trăirilor excepționale, a miracolului. Vom fi tentați să spunem că acest tip de interpretare poate fi specific doar specialiștilor sacrului dintr-o anumită cultură. Nimic mai fals. Am arătat că în diverse spații culturale imaginarul colectiv concede cărții, în special cărții religioase, un statut ontologic aparte. De aici o seamă întreagă de reprezentări și practici specifice. Există, așadar, cel puțin la nivelul mentalului social, anumite predispoziții care ar face posibilă un alt tip de “lectură”. De

aceea credem că cercetările și teoriile lui Moshe Idel sunt valoroase, atât prin prezentarea și analiza bogăției de idei, cât și prin aplicabilitatea acestora.

Mai precis, credem că aplicarea hermeneuticii negativului în cercetările din domeniile socio-umane (sociologie, antropologie etc.), pot aduce noi perspective de abordare a realităților studiate. În spatele datelor cu caracter statistic se ascunde realitatea profundă. Într-o logică a hermeneuticii negativului, aceasta ar putea reprezenta pentru cercetătorul actual acel negativ despre care scrie magistral Moshe Idel.

În ultimă instanță, demersul interpretativ al științelor moderne conduce, în cele din urmă, către o *hermeneutică a cotidianului*, o reîntoarcere la esență. În cele din urmă, interpretarea poate ajunge la o înțelegere filosofico-religioasă a omului și a lumii. În definitiv, negativul acestei cotidianități presupune pătrunderea sensurilor profunde și ascunse ale existenței noastre.

Citind *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare* nu poți să nu-ți pui întrebările esențiale cu privire la condiția ta de cititor. Cu certitudine, pătrunderea textului dincolo textualitatea sa este apanajul marilor spirite. Negativul acestei provocatoare reușite arată că Moshe Idel este unul dintre aceștia.

Bibliografie generală

1. BIBICESCU, I. C., *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893.
2. CULIANU, Ioan Petru, *Păcatul împotriva spiritului*, București, Editura Nemira, 1999.
3. GAVRILUȚĂ, Cristina, *Socioantropologia fenomenelor divinatorii*, în curs de apariție.
4. IDEL, Moshe, *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*, prefață Harold Bloom, traducere Horia Popescu, Iași, Editura Polirom, 2004.
5. JUNG, G. C., *Amintiri, vise, reflecții*, comentate și consemnate de Aniela Jafée, traducere și note de Daniela Ștefănescu, București, Editura Humanitas, 1996.
6. JUNG, G. C., *Psihanaliză și astrologie*, selecție de texte, introducere și note de Jean Chiriac, București, Editura Aropa, 1999.
7. JUNG, G. C., *Psihologia fenomenelor oculte*, traducere de Dana Verescu, București, Editura Trei, 2004.
8. OFRIM, Alexandru, *Cheia și psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească*, București, Editura Paralela 45, 2001.
9. PAPADIMA, Ovidiu, „Motivul «scrierii pe cer» în literatura universală și în folclor” în rev. *Folclor literar*, Timișoara, 1967, vol. I.
10. TOCILESCU, G. Grigore, ȚAPU, I. Cristea, *Materialuri folcloristice*, București, Editura Minerva, vol. II, 1981.
11. VERNANT, P. Jean, și colaboratorii, *Divination et rationalité*, Paris, Editura Seuil, 1974.
12. TUDORAN, Romulus, “Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831” în *Anuarul Arhivei de Folclor*, 1945, VII.

Note:

1. Moshe Idel, *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*, prefață Harold Bloom, traducere Horia Popescu, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 133.

2. *Ibidem*.

3. Folosim acest temen în sensul dat de Moshe Idel “pentru a exprima caracterul cuprinzător și în extindere al noțiunii de text care, deplasându-se spre centrul societății evreiești, a integrat totodată atribute ce aminteau de entități foarte largi, cum sunt lumea și Dumezeu”

4. Moshe Idel, *op. cit.*, p. 68.

5. I. C. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893, p. 54.

6. Moshe Idel, *op. cit.*

7. Despre „scrierea pe cer” a se vedea Ovidiu Papadima, „Motivul «scrierii pe cer» în literatura universală și în folclor” în rev. *Folclor literar*, Timișoara, 1967, vol.I,

8. Grigore G. Tocilescu, Cristea I. Țapu, *Materialuri folcloristice*, București, Editura Minerva, vol.II, 1981.

9. Moshe Idel, *op. cit.*, p. 69.

10. Jean P. Vernant și colaboratorii, *Divination et rationalité*, Paris, Editura Seuil, 1974, p. 24.

11. *Ibidem*, p. 44.

12. G. Teodorescu-Kirileanu, apud, Alexandru Ofrim, *Cheia și psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească*, București, Editura Paralela 45, 2001, p. 312.

13. Este vorba de un fragment de interviu realizat în Județul Suceava în 2004 care atestă cunoașterea și supraviețuirea practicilor divinatorii cu ajutorul cărții în unele medii românești.

14. Romulus Tudoran, “Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831” în *Anuarul Arhivei de Folclor*, 1945, VII, p. 137.

15. Referindu-se la metodele rabinice de explicare a Torei, Moshe Idel urmărește utilizarea unui termen, drș. Concluzia sa este aceea că “Mutația de la folosirea oraculară a rădăcinii drș în legătură cu Dumnezeu la o cercetare a textului într-o modalitate exegetică este o evoluție care presupune că textul a înlocuit revelația divină directă.” (Moshe Idel, *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*, ed. cit. p. 237).

16. *Ibidem*, p. 237.

17. Moshe Idel, *op. cit.*, p. 73.

18. Moshe Idel, *op. cit.*, p. 69.

19. Așa cum arată Moshe Idel, în unele variante midrașice actul contemplativ al divinității nu subminează importanța textului și face din Tora un proiect al lumii.

20. *Ibidem*, pp. 70-71.

21. Moshe Idel, *op. cit.*, p. 150.

22. Un exemplu ilustrativ este cazuistica prezentă în operele lui C.G. Jung sau în cele care-i sunt dedicate. Amintim în acest sens doar câteva: C. G. Jung, *Amintiri, vise, reflecții comentate și consemnate de Aniela Jafée*, traducere și note de Daniela Ștefănescu, București, Editura Humanitas, 1996; C. G. Jung, *Psihanaliză și astrologie*, selecție de texte, introducere și note de Jean Chiriac, București, Editura Aropa, 1999; C. G. Jung, *Psihologia fenomenelor oculte*, traducere de Dana Verescu, București, Editura Trei, 2004.

23. Într-un interviu acordat Gabrielei Adameșteanu pentru “Revista 22”, Ioan Petru Culianu încearcă să sugereze că modelul fractalic era unul cunoscut și exersat de serviciile secrete ruse. După opinia sa, “la un moment dat K.G.B.-ul, lucrând pe super-computere (sunt niște mașini de zeci de milioane de dolari și pot să-ți facă un model al lumii pentru câteva zeci de ani sau chiar mai mult) – în timpul lui Andropov – a văzut că modelul nu duce nicăieri. Și atunci, și-au dat seama că fără a trece la o economie de piață, pierderile vor fi mai mari decât câștigul. Ei au dârâmat zidul, ei au

început, evident, toate mișcările în țările satelite. “ (Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, București, Editura Nemira, 1999, p.42) Probabil pe același model, al logicii combinatorice, se sprijinea Culianu și atunci când a acordat un interviu lui Mario Baudino, publicat în cotidianul “La Stampa”. Astfel, încă din martie 1989, autorul vorbea despre “revoluția iminentă și despre inevitabila vărsare de sânge” (*Ibidem*, p. 59). Afirmția se repetă și în “Lumea liberă” din 9 dec. 1989. Ceea ce ni se pare însă de extremă actualitate este viitorul României zugrăvit în unsprezece puncte. Problematika prezentată de discipolul lui Eliade la Chicago s-a dovedit a fi una reală. În parte, ea a primit unele răspunsuri și rezolvări în timp.